

# Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Göre Ru'yet-i Hilâl\*

Recep Çiğdem\*\*

Hız. Peygamber döneminden itibaren orucun başlaması ve bitişinin tespiti üzerinde önemle durulmuştur. Bu bağlamda, ru'yet-i hilâl konusu İslam tarihi boyunca tartışılmıştır. Çıplak gözle ayın görülmesini arzu edenler yanında, teknik ve teknolojik aletlerle gözlem yapma ve astronomi bilgisinden faydalanmayı esas alanlar da olmuştur. Biz bu çalışmada, Osmanlı mahkeme kayıtları ışığında Ramazan'ın başlangıç ve bitişini araştırmaya çalışacağız.

**Anahtar kelimeler:** Ru'yet-i hilâl, mahkeme, Osmanlı imparatorluğu, Ramazan, bayram

*Ru'yat-i hilal as Highlighted by the Ottoman Court Registers*

The beginning and the end of the month of Ramadan have been seen as an important event since the time of the Prophet Muhammad. *Ru'yat-i hilal* (sighting the crescent moon) has been under discussion throughout the Muslim history. While some desire to sight the crescent moon with naked eye, the others want to take into account the data provided by the technology and the astronomers. This article will investigate the beginning and the end of the month of Ramadan in the light of the Ottoman law-court registers.

**Keywords:** Observation of crescent moon, law court, Ottoman empire, Ramadan, *iyd*

## Giriş

Cinsel istek ve arzular ile yeme ve içmeden imsak vaktinden güneşin batışına kadar uzak kalmayı ifade eden oruç, Müslümanlara<sup>1</sup> Kur'an'ın açık

\* Bu makale, Ümraniye Belediyesi tarafından 13-15 Temmuz 2012 tarihleri arasında düzenlenen "1. Uluslararası Ramazan Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulan aynı adlı bildiri esas alınarak hazırlanmıştır.

\*\* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 Eski ümmetlere de orucun farz kılındığını ayet ifade etmiştir: "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı" (Bakara 2/183). Hıristiyanlıkta oruç için bkz. Matta, 4/1-2, 6/6-18; Markos, 2/18-20, Barnabas, 107-110; Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 143-144.

ifadesi ile farz kılınmıştır.<sup>2</sup> Hz. Peygamber'in oruç tutarak pratik yapması da Ramazan'ın farziyyetini kesinleştirmiştir.<sup>3</sup> İslam dünyası Ramazan'a ayrı bir önem vermektedir. Ramazan şenlikleri adı altında Ramazan ayının dolu dolu geçirilmesi, fakirlere yardım yapılması, iftarların düzenlenmesi bu geleneklerden bazılarıdır. Ramazan ayı, üzerine titrenilen bir ay olmasına rağmen başlangıç ve bitiş günlerinin tespiti hala tartışmaların mihenk taşı oluşturmaktadır. İslam ülkelerinin farklı günlerde Ramazan'a başlayıp bitirmeleri, İslam dünyasının bölünmüşlüğü göstermektedir. Hatta Kırım gibi komünizm sonrası İslam ile yeniden tanışan milletlerde bu bölünmüşlük ailelerde bölünmelere de neden olmaktadır. Kırım müftüsü Hacı Emirali Ablayev, bu bölünmüşlük engellenmediği takdirde Tatar aileler arasında bunun ciddi problemlere neden olacağını birkaç defa tarafıma ifade etmiştir.<sup>4</sup> Bölünmüşlüğü engellemek için Diyanet İşleri Başkanlığı ve diğer kuruluşların yapmış olduğu toplantılar da ne yazık ki çare olamamaktadır.

## I. Ru'yet-i Hilâl

Bu kısa girişten sonra, Hz. Peygamber'den günümüze tartışıla gelen ru'yet-i hilâl konusuna bakabiliriz. Kur'an'da, vakitlerin belirlenmesi için hilâlin önem arz ettiği açıkça ifade edilmiştir: "Sana hilallerden soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için de, hac için de vakit ölçüleridir."<sup>5</sup> Bu nedenle, bazı ibadetlerin vakitleri ay hesabı dikkate alınarak belirlenir.<sup>6</sup> Oruç, hac, zekat bu ibadetler arasında yer alır. Orucun başlangıcı ve bitişi için hilalin görülmesi esas alınmıştır. Ancak hilalin çıplak göz ile görülmesinin şart olup olmadığı, astronomik hesaplamaların yeterli olup olmadığı hala tartışmalıdır. Bu tartışmanın ana noktasında şu hadis yer alır:

---

2 "(...) O halde sizden her kim, Ramazan ayına şahit olursa, onda oruç tutsun. Her kim de onda hasta veya yolcu olursa, başka günlerde (tutsun). Allah, sizin için kolaylık ister, zorluk istemez (...)" (Bakara 2/185).

3 "(...) Kim inanarak ve mükafatını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, o kimsenin geçmiş günahları bağışlanır." Buhâri, "Savm", 6 (tüm hadisler *el-Kütübü's-sitte ve şürühuhâ*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981'den alınmıştır); İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-Buhârî*, Mektebe es-Selefiyye, 1407, c. IV, s. 138-139.

4 Benzer şikayetler için bkz. <http://www.kalgaydergisi.org/index.php?sayfa=dergiicerik&sayi=43&kod=56>

5 Bakara 2/189.

6 Namaz vakitlerinin belirlenmesinde Güneş'in hareketi esas alınır.

“(Ramazan ayının) hilalini gördüğünüzde oruç tutun. (Şevval ayının) hilâlini gördüğünüzde de bayram edin. Eğer hava kapalı olursa, sayıyı (oruca başlamak için Şaban ayını, bayram etmek için ise Ramazan ayını) otuza tamamlayın.”<sup>7</sup>

Diğer bir hadis şöyledir:

“Ayın yirmi dokuzuncu gecesi olunca hilali görmeden orucu açmayın. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın.”<sup>8</sup>

Bu hadisler, Ramazan ayı hilalinin tespit edilmesini istemiştir. Bu hadislerin metni çıplak gözle ayın görülmesine işaret etmektedir. Ancak çıplak göz kadar güvenilir olan astronomik hesaplara bu hadisler yer vermemişlerdir. Hz. Peygamber’den şöyle bir rivayet kaynaklarda yer almaktadır: “Biz ümmi bir ümmetiz, yazı bilmez, hesap bilmeyiz.”<sup>9</sup> Her ne kadar bu hadis, bazı alimler tarafından astronomik hesaplamaların dikkate alınmayacağı şeklinde yorumlansa da, bu hadiste bununla ilgili açık bir hüküm yoktur. Hadis kendi dönemi ile ilgili bir tespit yaparak o dönemde yazı ve hesap işlemlerinin gelişmediğini ifade etmektedir. Daha sonraki dönemlerde gelişen bilim alanının verilerinin dikkate alınmayacağı ile ilgili bir şey söylememektedir. Hadisin bu şekilde yorumlanması, bilimsel gelişmelerin İslam’da dikkate alınmayacağı sonucunu doğurur ki; bu, İslam’ın amacı ve hedefi ile bağdaşmadığı gibi “hikmet Müslüman’ın yitik malıdır, nerede bulursa, o ona daha layıktır (onu alır)”<sup>10</sup> gibi hadislerle çelişir.

Yukarıda yer alan hadislerden dolayı, oruca başlama ve bitirme konusunda İslam tarihi içerisinde iki farklı görüş oluşmuştur. Bir kısım alimler, hilalin gözle görülmesini şart koşarken, diğer bazı alimler astronomik verilerin yeterli olacağını ifade etmişlerdir. Astronomik verilerin yeterli olacağını ifade eden alimler arasında şu isimler yer alır: Mutarrif b. Abdullah b. Şihhâr, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, İbn Kuteybe, İbn Süreyc, Kâdî Abdulcebbar, Kâdî Ebû Tayyib et-Taberî, Muhammed Remlî, Zerkeşî, Takıyyüddîn Subkî, Muhammed b.

7 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, c. II, s. 430.

8 Buhârî, “Savm”, 11.

9 Buhârî, “Savm”, 13.

10 İbn Mâce, “Zühd”, 15; Tirmizî, “İlim”, 19.

Seleme.<sup>11</sup> Bilmen, Türkiye’de astronomik verilerin dikkate alındığını belirterek bu görüşe meyletmiştir.<sup>12</sup>

Yukarıda yer alan hadisleri temel alan Hanefî, Şâfi’î ve Mâlikîler, Şaban ayının 29. gününden itibaren hilali görme araştırmalarının yapılmasını vacip olarak kabul etmişlerdir. Aynı şekilde, sürenin tamamlanması için yine Şevval ayının hilalini gözetleme çalışmaları yapmak da vaciptir. Hanbelîler ise bunu mendup olarak algılamışlardır.<sup>13</sup>

Ramazan başlangıcı ve bitişinin tespitinde hilalin çıplak gözle görülmesini dikkate alanlar, görenlerin sayısı ve nitelikleri konusunda da farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ramazan başlangıcı için Hanefîlere göre, Şaban ayının 29. günü güneş battıktan sonra hilal gözetlenir;<sup>14</sup> hilal gözetlendiği halde görülmezse, Şaban ayı 30 güne tamamlanır. Havanın kapalı olduğu durumlarda hilalin tespiti için Müslüman, ergin, akıllı, adil hür veya köle, erkek veya kadın *mestürü’l-hâl* (dine saygısızlığı açıkça bilinmeyen) tek<sup>15</sup> kimsenin tanıklığı yeterlidir. Ayrıca, şehadet lafzı, dava<sup>16</sup> ve mahkeme kararı gerekli

11 Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hâfid, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, Daru’l-Fıkr, Beyrut t.y., c. I, s. 207; Muhammed el-Hâtibî Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’âni elfâzi’l-Minhâc*, Matbaa Mustafa Halebî, Kahire 1958, c. I, s. 420; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, c. II, s. 387-388; Tahtavî, *Hâşiyetü Tahtavî*, Temel Neşriyat, İstanbul 1985, s. 539; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basımevi, İstanbul t.y., s. 284-285, Halil Güneş, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İlim Yayınları, İstanbul 1987, c. I, s. 93-94; İrfan Yücel, “Hilal”, *DİA*, c. XVIII, s. 5.

12 Bilmen, *a.g.e.*, s. 284-285.

13 Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, Daru’l-Fıkr, Beyrut 1992, c. III, s. 7; Abdurrahmân b. Muhammed b. İyâz Cezirî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erba’a*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1986, c. I, s. 551; Bilmen, *a.g.e.*, s. 278.

14 Ebû Hanife, Şâfi’î, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, bir sonraki geceye ait olma ihtimalinden dolayı, zeval vaktinden önce veya sonra olmasına bakmaksızın, gündüzün görülen hilal ile Ramazan orucuna başlanamayacağı gibi Ramazan orucunun bittiğine de hükmedilemeyeceği görüşündedir. Ebû Yûsuf’a göre, zevalden sonra gündüz görülen hilal gelecek geceye aittir. Zevalden önce gündüz görülen hilal ise geçmiş geceye aittir. Abdullah b. Şeyh Muhammed Damad efendi, *Mecma’u’l-ehür fi şerhi Mülteka’l-ebhur*, Matbaa Amire, İstanbul 1316, c. I, s. 237; Şirbinî, *a.g.e.*, c. I, s. 420; Bilmen, *a.g.e.*, s. 279.

15 “Bir bedevi Resulullah’a (s.a.v.) geldi. ‘Ben hilali gördüm’ dedi. Rasulullah, ‘Lâilâhe illallah Muhammedur-Rasûlullah’a şahidlik eder misin?’ dedi. Bedevi ‘Evet’ dedi. Bunun üzerine Resulullah: ‘Ey Bilal, insanlara bildir de yarın oruç tutsunlar’ buyurdu. Tirmizî, “Savm”, 7 (H. no: 691).

16 Kurgulanan dava şöyledir: Davacı şöyle iddiada bulunur, “Benim şu şahısta Ramazan-ı şerifin ilk gününde vermek üzere şu kadar kuruş alacağım vardır. Şimdi ise Ramazan-ı

değildir. Hava açık olduğunda, kalabalık bir topluluğun şahitliği istenmiştir. Ancak Hasan b. Ziyâd'ın Ebû Hanîfe'den yaptığı rivayete göre, böyle durumlarda da iki adil erkek veya bir erkek iki kadın şahidin tanıklığı yeterlidir.<sup>17</sup> Hava ister kapalı isterse açık olsun her iki durumdada Şâfi'îlere göre, hür erkek Müslüman tek kişinin şahadeti yeterlidir. Ancak, hakimin kararı olmadıkça diğer kişiler üzerine oruç farz olmaz.<sup>18</sup> Mâlikîlere göre, özellikle hava bulutlu olduğunda en az iki adil erkeğin şahadeti gerekmektedir. Hava açık ise bazıları kalabalık bir topluluğun şahitliğini ararken, diğerleri iki adil erkeğin şahadetini yeterli görmüşlerdir.<sup>19</sup> Hanbelîlere göre, adil ergen bir kişinin haber vermesi yeterlidir. Bu kişinin hür veya köle; erkek veya kadın olması fark etmez.<sup>20</sup>

Ramazanın bitiş hilalinin tespitinde, Hanefîlerce, hava kapalı olduğu durumlarda iki hür adil erkek<sup>21</sup> veya aynı niteliklere sahip bir erkek iki kadının tanıklığı aranmıştır. Hilal görünmezse Ramazan 30 güne tamamlanır. Hava açık olduğunda kalabalık bir topluluğun görmesi esas alınmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi Ebû Hanîfe'den gelen bir rivayete göre, böyle durumlarda da iki adil erkek veya bir erkek iki kadın şahidin tanıklığı yeterli sayılmıştır.<sup>22</sup> Ramazan bitışı için Şâfi'îlere göre, tek adil bir kişinin tanıklığı yeterlidir.<sup>23</sup> Mâlikîlere göre, özellikle hava bulutlu olduğunda en az iki adil erkeğin şahadeti gerekmektedir. Hava açık ise bazıları kalabalık bir topluluğun şahitliğini ararken, diğerleri iki adil erkeğin şahadetini yeterli görmüşlerdir.<sup>24</sup> Hanbelîlere göre, adil iki erkeğin şahadeti gereklidir.<sup>25</sup> Hanefîlere

---

şerifin hilali görülmüştür. Bu nedenle, bu alacağımı bana vermesini isterim". Davalı da, "Evet, benim borcum vardır, ancak Ramazan ayı girmemiştir" diyerek inkar eder. Davacı, "Ramazan-ı şerifin hilalini gördüklerine dair iki şahit getirmesi üzerine, hakim borcun ödenmesine hükmeder. Böylece dolaylı olarak da Ramazan'ın başladığına hükmetmiş olur. Bilmen, *a.g.e.*, s. 280.

17 Damad, *a.g.e.*, c. I, s. 235; Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 549; Bilmen, *a.g.e.*, s. 279-280; Yücel, *a.g.e.*, s. 4.

18 Şirbinî, *a.g.e.*, c. I, s. 420-422; Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 552; Bilmen, *a.g.e.*, s. 280.

19 İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. I, s. 209; Yücel, *a.g.e.*, s. 4.

20 İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. III, s. 96-98; Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 550.

21 "İnsanlar Ramazan'ın son günü hakkında ihtilafa düşmüşlerdi. Bu sırada iki bedevi geldi ve 'Dün akşam hilali gördük' diyerek Resulullah'ın yanında Allah'a yemin edip şahitlik ettiler. Bunun üzerine Resulullah insanların orucu bozmalarını emretti. Ebû Dâvud, "Savm", 13.

22 İnsanların hilali gözetlemede isteksizliği nedeniyle, Ramazan başlangıcı ve bitışı için de Damad efendi bu görüşü tercih etmiştir. Damad, *a.g.e.*, c. I, s. 237.

23 Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 552; Bilmen, *a.g.e.*, s. 282.

24 İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. I, s. 209; Yücel, *a.g.e.*, s. 5.

25 İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. III, s. 98-100; Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 552.

göre, diğer ayların hilalinin tespiti için iki adil erkek veya bir erkek iki kadın şahidin tanıklığı yeterlidir.<sup>26</sup> Hanbelîlere göre, adil iki erkeğin şehadeti gereklidir.<sup>27</sup>

## II. İhtilâf-ı Metâli‘

Aydın bir yerde görünmesinin tüm Müslümanları bağlayıp bağlamaması konusu da tartışmalıdır. Hanefî, Mâlikî, Hanbelîlere ve Şâfi‘îlerin bir kısmına göre, bir yerde ayın görüldüğü kesinlik kazandığında, bütün Müslümanların oruca başlaması gerekmektedir. Şâfi‘îlerin çoğunluğuna göre, bu durum uzak mesafelerde bulunanlar yani aralarında yaklaşık 140 km olanlar için bağlayıcı değildir. Yani 24 fersah uzaklıkta olanlar için ayın görülmesinin bir etkisi yoktur.<sup>28</sup> Şâfi‘îler bu görüşe ulaşırken şu olayı esas almışlardır: Ümmü'l-Fadl, Kureyb'î, Şam'da bulunan Muaviye'ye göndermiştir. Kureyb demiştir ki, "Şam'a geldim ve Ümmü'l-Fadl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan hilali girmişti. Cuma gecesi hilali gördüm. Sonra ayın sonunda Medine'ye geldim. Abdullah b. Abbâs hilalden bahsederek sorular sordu ve 'hilali ne zaman gördünüz?' dedi. 'Cuma gecesi gördük' dedim, İbn Abbas, 'Sen hilali gördün mü?' diye sordu. 'Evet, gördüm' dedim. 'İnsanlar da hilali görerek oruç tuttular, Muaviye de oruç tuttu' dedim. İbn Abbâs ise, 'Fakat biz hilali Cumartesi gecesi gördük, Ramazan'ı 30'a tamamlayıncaya veya hilali görünceye kadar oruç tutmaya devam edeceğiz' dedi. Kendisine, 'Muaviye'nin orucu ile ve hilali görmesi ile yetinmeyecek miyiz?' dedim. İbn Abbas, 'Hayır, Resulullah bize böyle emretti' dedi."<sup>29</sup>

İslam dünyasında birliğin sağlanabilmesi için ayın bir yerde görüldüğünün kesinlik kazanmasının tüm Müslümanları bağlaması gerektiği düşüncesi daha doğrudur.

26 Muhammed b. Ali Alâüddîn el-Haskefî, *Bedrül-müntekâ fî şerhi'l-Mültekâ, Mecma'ul-enhür fî şerhi Mülteka'l-ebhur* ile birlikte, Matbaa Amire, İstanbul 1316, c. I, s. 236.

27 İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. III, s. 98-100.

28 Kemâlüddîn İbn Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadir*, Matbaa Mustafa Halebi, Mısır 1970, c. II, s. 313-314; Şirbinî, *a.g.e.*, c. I, s. 422-423; İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. I, s. 210; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. III, s. 10-13; Cezirî, *a.g.e.*, c. I, s. 550.

29 Müslim, "Sıyam", 28 (H. no: 1087); Ebû Dâvud, "Savm", 9 (H. no: 2332); Hanbel, *a.g.e.*, c. I, s. 306; İbn Hümâm, *a.g.e.*, c. II, s. 314; Şirbinî, *a.g.e.*, c. I, s. 422; İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. I, s. 210; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. III, s. 10-11.

### III. Osmanlı'da Ru'yet-i Hilâl

Osmanlı imparatorluğu döneminde Ramazan'ın ne zaman başlayıp biteceği genelde ayı gözetleyen kimselerin şahadetleri ile belirlenirdi. Mahkeme kayıtları, astronomik hesapların dikkate alınmadığını göstermektedir.

Bazı tarihçilerin verdiği bilgiye göre, Ramazan ayının başlangıç ve bitişini, Kadir gecesinin ne zaman olduğunu tespit etmek İstanbul kadısına bırakılmıştı. Hilali görenler “şu saatte gördüm. Bu gece Ramazan'ın başlangıcıdır. Şehadet ederim” diyerek şahadette bulunurlardı. Tespit kesinleştikten sonra durum Babıali'ye, oradan da padişaha bildirilirdi. Padişahın onayından sonra Ramazan'ın başladığı halka duyurulurdu. Bayezid yangın kulesi, Süleymaniye, Fatih, Cerrahpaşa, Sultan Selim ve Edirnekapı Camii minareleri hilalin gözetlendiği yerler arasındaydı. Bazı tarihçiler de ayın tespitinin dava sonucunda kesinleştiğini şöyle naklediyorlar: Bir dava tasviri ile davacı ve davalı taraflar da teşekkül eder. Biri diğerinden Şaban'ın son gününde yeni ay görününce ödeme taahhüdünde bulunduğu vaktiyle aldığı tesbihin bedelinden kalan yüz kuruş borcunu ister. Kadı da “Bunun ispatı için şahit gösterin” der. Şahitler çağrılır, onlar şöyle derler, “Bu akşam ezandan üç dakika sonra minareden mübarek hilali ra'ye'l-'ayn gördük. Bu gece Ramazan gecesine şahadet ederiz” derler. Şahitlerin şahadeti üzerine kadı karar verir ve deftere şöyle kaydedilirdi: “Oldur ki işbu sene-i erbaa ve ısrin ve elf Şaban'ının yirmi dokuzuncu günü Çarşamba günü akşamı mah-ı Ramazan-ı Hüseyin bin Torbalı ve İbrahim Çelebi b. Halil efendi ve Mustafa b. İbrahim, bulut içinde gördük dedikleri kayd-ı sicil olundu.”<sup>30</sup>

Yukarıda yer alan anlatımların bir kısmını bizim yaptığımız incelemeler de doğrulamaktadır. Şimdi mahkeme kayıtlarına göz atalım.

İşbu 1220 senesi Receb-i şerifin selh-i yevm-i Salı günü Çarşamba gecesine hilâl-i Şaban-ı muazzam arabîyyetü'l-asl Rızvanullah b. Abdullah ve Ruscuklu Ali beşe b. Yusuf meclis-i şer'a gelüb de yevm-i mezkurda Şems'den beş on dakika murûrunda hilâl-i Şaban-ı vecihleri kıbleye müteveccih olduğu halde ru'yet eyledük deyü şahadetleri işbu mahalle kayd şod. 7 Şaban (س) 1220.<sup>31</sup>

30 <http://gunceltarih.blogcu.com/osmanlida-ramazan-ayi-nasil-gecerdi/4531458>;

<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=169423>;

<http://www.sosyalokulu.com/y-212-Osmanlida-Ramazan.html>;

<http://www.haber7.com/haber/20110804/Osmanlida-Ramazan-hilâli-gozculeri.php>;

Erişim tarihi: 09.03.2012.

31 R53 (Ruscuk), Verak 2A/2. R53, Sofya St. St. Kiril ve Metodiy milli kütüphanesi katalog

Ruscuk mahkemesinin yukarıda yer alan kaydına göre, 1220/1805 senesinde, Recep ayının sonunda iki erkek şahıs gelerek Şaban hilalini gördüklerini ifade etmişlerdir. Şahıslardan birisi Arap asıllı Rızvanullah b. Abdullah olup, diğeri yerel halktan Ruscuklu Ali beşe b. Yusuf'dur. Mahkeme muhtemelen ne zaman gördüklerini sormuş olmalı ki kayıta, güneş batımından 5-10 dakika geçerken yüzleri kibleye dönük olarak gördükleri kayıt altına alınmıştır. Hilalin görülme vakti önemlidir. Zira gündüz görüldüğünde, hilalin geçmiş geceye ait olma ihtimali olduğundan, güneş battıktan sonra gördükleri kayıt altına alınmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi, Hanefilere göre, Ramazan başlangıcı dışındaki hilalin sabit olması için iki erkek veya bir erkek iki kadının tanıklığına ihtiyaç vardır. İki erkeğin şahitliği ile bu şart sağlanmıştır. Şaban ayının hilalinin tespiti Ramazan'ın başlangıcı için önemlidir. Zira, Ramazan hilali görülmediğinde Şaban ayı otuz gün olarak kabul edilecektir. Şahitlerden birisinin Arap asıllı olduğu kaydedilmiştir. Bu şahsın sürekli mi yoksa geçici mi Ruscuk'ta ikamet ettiği ise kayıttan anlaşılamamaktadır.

(...) Çarşamba'dan ru'yetü'l-ayn gurre-i Şaban-ı muazzamın yevm-i Salı gününden ispat muşâhidinden? zümre-i tullabdan Mustafa b. Hüseyin aksakallı ve refiki Mehmet b. Halil tüylü. İşbu mahalle kayd şod.<sup>32</sup>

Ruscuk mahkemesinin yukarıda yer alan kaydına göre, öğrencilerden Mustafa b. Hüseyin ile arkadaşı Mehmet b. Halil'in şahadetleriyle Şaban ayı hilalinin gözle görüldüğü kayıt altına alınmıştır. Tarih, mahkeme tarafından kayıt altına alınmamıştır. Ancak iki kayıt sonra hakim gaflet olunmasın diye tarih düşerek şaban ayının ilk gününü kaydetmiştir. Aşağıda verileceği üzere bu kayıta tarih gurre-i Şaban 1236/1821 olarak düşülmüştür. Muhtemelen bu kayıt da 1821 yılına aittir. Burada da hilalin sübutu için iki erkek şahit yer almıştır. Şahitlerden her ikisi de öğrencidir. Ancak şahitlerden Mustafa adlı şahıs aksakallı olarak tarif edilmiştir. Muhtemelen yaşlı bir şahıstır. Yaşlı olmasına rağmen eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır. Diğer şahit ise tüylü diye nitelendirilmiştir. Muhtemeldir ki, şahsın tüylerinin yoğun olması dolayısıyla kadı bu şekilde şahsı tanımlamıştır. Şahısların ikamet yerleri kayıt altına alınmamıştır. Muhtemeldir ki, öğrenci olmalarından dolayı yerli değillerdir.

---

numarasını göstermektedir. Kütüphanenin web adresi: <http://www.nationallibrary.bg/>

32 R15 Ruscuk, Verak 1A/13.



Çarşamba günü ki Perşembe gecesidir. Hilal-i Şaban-ı şerif ru'yet olundu. İşbu mahalle kayd şod. Gaflet olunmaya. Gurre-i Şaban (س)1236.<sup>33</sup>

Bu kayıt bir önceki kaydın devamı niteliğinde olup kadı tarafından bilgi olarak kaydedilmiştir. Kendisinin hilal-i görmüş olması da muhtemeldir, ancak bununla ilgili bir bilgi yer almamaktadır.

Tarihi hicreti nebeviyye alâ sahibuhâ efzalü's salatü ve kemâlü tahiyye, işbu 1320 sene-i mubarek Şabanu'l-muazzamı gurre-i Cumartesi gününden muteber olduğu Behisni kazası nâibi Mehmed Hamdi efendi huzurunda udûlu ahrârı ricâl-i Müslimînden kazayı mezkûr kurasından Telek karyesi ahâlisinden Hacı Ömer oğlu Battal ağa ve şerbetçi Hüseyin oğlu Ebuzer nâm kimesnelerin şehâdetleriyle davâ-yı sahiha zımında mahzar-ı (...) şeride vech-i şer'i üzere sabit ve sübûtuna hükmi şer'i (...) olduğu kaza-yı mezkûrdan mevrûd ilâm-ı şer'iden müstebân olmasına ve usulüne muvafık şübhe-i tezvîr ve tezyiften sâlim olarak bir mahkeme hakimi tarafından verilen bi'l-cümle ilâmât ve hüccet-i şer'iyelerin mazmûnuyla amel ve hüküm caiz olacağı Mecelle-i celîlenin 1821. maddesi ahkâmından olmağla mûcibince gurre-i şehri mezkûr, ma'rûzu zikr yevm-i Cumartesi'nden muteber olmak üzere kbel-i şer'iden hüküm olunup tekml-i selasîn ile yazdığı Pazartesi günü gurre-i şehri Ramazan-ı marifet âlî şân olup mûcibiyle yevm-i mezkûrdan itibaren kâffe-i ibâd-ı Müslimîne savm ve bu akşamdan bi'l-itibâr terâvih-i şerife devamları ve cevâmî ve mescid-i şeriflerde ifâ ve kanâdil ile levâzimat-ı zarûriyeleri icrâsı hususuna tenbîh olduğu tescil ve Hısn-ı Mansûr mahkeme-i şer'iyesinden sâdir olan işbu ilâm-ı şer'i huzûr-ı âlilerine ilâm olundu. Tahriren fî yevmi sâbi' min şehri Şabani'l-mu'azzam, sene işrîn ve selâse mie ve elf min hicreti men lehü kemâlü'l-izzi ve mecdi ve şeref.<sup>34</sup>

Bu kayda göre, Besni mahkemesinde 1320/1885 senesinin Ramazan başlangıcının kayıt altına alınması üzerine mahkeme ilamı Adıyaman (Hısn-ı Mansûr) mahkemesine gönderilmiştir. Adıyaman mahkemesi de Mecelle'nin 1821. maddesini dikkate alarak mahkeme ilamını işleme almıştır. Mecelle'nin 1821. maddesi şöyledir: "Usûlüne muvâfık ve şüphe-i tezvîr ve tasni'den sâlim

33 R15 Ruscuk, Verak 1A/15.

34 İbrahim Kanadıkırık, *260 numaralı Hısn-ı Mansur (Adıyaman) kadı sicilinin 1-122 sahifelerinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2005, (Belge no 19 / sayfa 22), s. 49. Bu esere web sitesinden ulaşılmıştır: <http://tez2.yok.gov.tr/>. Erişim tarihi: 10.03.2012.

olarak bir mahkeme hakimi tarafında verilen ilâm ve senedin mazmûnu ile amel ve hüküm caizdir”.<sup>35</sup>

Adıyaman’a göre Besni’nin rakımı oldukça yüksektir. Adıyaman 669 metre rakıma sahipken, Besni’nin rakımı ise 930 metredir. Bu nedenle, hilalin Besni’den görülme oranı yüksektir. Muhtemelen bu nedenle, hilal gözetleme işlemi Besni’de icra edilmiş, Adıyaman kadılığınca da işleme alınmıştır.

Kayıtta yer aldığı üzere, Telek köyü sakinlerinden Hacı Ömer oğlu Battal ağa ve şerbetçi Hüseyin oğlu Ebuzer adlı adil, hür Müslüman iki erkek şahidin şahadetleriyle Hanefilerin belirlediği şartlara uygun olarak Şaban hilali Besni kazası kadısı Mehmed Hamdi efendinin huzurunda sabit olmuştur. Metinde yer alan “davâ-yı sahiha zımnında” ifadesi, Şaban hilalinin dava sonucu tespit edildiğini ima etmektedir. Muhtemeldir ki, şahitler hilali görünce gerçek olmayan bir dava tertip edilmiş ve dava sonucunda Şaban’ın girdiğine hükmedilmiştir. Bu durum yukarıda yer alan tarihçilerin ifadelerini doğrular niteliktedir. Gerçek bir dava sonucunda da Şaban hilalinin tespit edilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Ancak bu düşük bir ihtimaldir. Şaban hilali tespit edildikten sonra Ramazan’ın sabit olması için ya Ramazan hilalinin görülmesi ya da Şaban ayınının 30 güne tamamlanması gerekmektedir. Burada ikinci şıkka yer verilerek Şaban’ın 30 güne tamamlanması ile Ramazan ayı başlatılmıştır. Bu durum, Ramazan hilalinin görülmediğine açıkça işaret etmektedir. Kadı, Ramazan ayının başladığına hükmettikten sonra, tüm Müslümanların oruç tutmalarına ayrıca hükmetmiştir. “Kâffe-i ibâd-ı Müslimîn” ibaresi, ihtilâf-ı metâli’ e itibar edilmemesi gerektiğine bir işarettir. Adıyaman, Besni arası 44 km olduğundan dört mezhebe göre de ihtilâf-ı metâli’ e itibar edilemez. Kadı, oruca hükmettikten sonra, halkın teravihe devam etmelerine ve kandillerin yakılmasına ayrıca hükmetmiştir. Teravih namazı sünnet olmasına rağmen bu namaza halkın katılmasına hükmetmesi ilginçtir. Zira, kadı hükmü ile sünnet olan bir namaz üst norma (vacip, farz) yükselmez. Burada şunun da belirtilmesi gerekir ki, teravih bir belde tamamen terk edildiğinde, bazı Hanefilere göre, bu belde halkı toptan günah işlemiş olur.<sup>36</sup> Muhtemeldir ki kadı buna dikkat çekmiş olabilir. Kadının hükmü geleneğin devamı mahiyetinde de algılanabilir. Kendinden önceki kadılar, bu olayı nasıl kaydediyorlarsa o da onları takip ederek aynen kaydetmiştir; formalitenin dışına taşmamıştır.

35 Ali Himmet Berki. *Açıklamalı Mecelle: Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1990, s. 414.

36 Burhânüddin Merğînâni, *el-Hidâye*, Matbaa Mustafa Halebi, Kahire 1971, c. I, s. 70; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, c. II, s. 45.

Metnin sonunda yer alan “huzûr-ı âlîlerine ilâm olundu” ifadesi kararın idari yöneticilere bildirildiğini ifade etmektedir. Kadı kararı alır, idari yöneticiler ise bu kararı uygularlar.

Ma'rûz-ı dâîleridir ki; Tarih-i hicret-i nebeviyye alâ sahibuhâ efzalü's sala-vât ve't tahiyye, işbu 1321 senesi şehr-i Ramazanü'l-mübarek gurre-i yevm-i Cuma'dan mazbût ve şer'an sabit olmağla, halen Behisni kazası nâibi Faziletli Hocazâde Mehmed Hamdi efendinin imza ve mührüyle mâhûr ve usûl-i mevzûasına mutabık vârid olan i'lâm-ı şer'î iktizâsınca teb'a-ı âliye şehr-i mezkûr tekmîl-i selâsîn ile gurre-i şehr-i Şevvalü'l-mükerreminin Pazar gününe müsâdif olmağın mücibiyle yarınki Pazar günü iyd-i saîd-i fitr olduğu ilân-ı keyfiyyet olmak üzere Hısn-ı Mansûr Mahkeme-i şer'iiyesinden huzûr-ı âlîlerine ilâm olundu. Tahrîren fi'l-yevmi's-sânî min şehri Ramazani'l-mübarek senete ihdâ ve işrîn ve selâse mie ve elf.<sup>37</sup>

Bu kayıt, Ramazan bayramını ilan etmek için kaleme alınmıştır. Metinde ifade edildiği üzere, 1321/1903 senesinin Ramazan başlangıcının Cuma günü olduğu Besni kadısı Hocazâde Mehmed Hamdi efendinin kararıyla sabit olmuştur. Ancak bunun nasıl sabit olduğu konusunda kayıta bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, diğer kayıtlarda yer aldığı üzere Şaban ayı 30 güne tamamlanarak Ramazan'ın başlatılması muhtemeldir. Ramazan hilalinin görülmesi üzerine de başlatılmış olabilir. Adıyaman mahkemesi kadısı, Ramazan başlangıcı için Besni kadısından gelen ilamı dikkate aldığı halde Ramazan bayramına, ayın 30 güne tamamlanmasıyla birlikte kendisi karar vermiştir. Muhtemelen, Ramazan bayramı ile ilgili Besni kadısından her hangi bir ilam gelmemiştir. Kadı bayramı ilan ederken sade bir dil kullanmıştır. Bazı kadılar ise, aşağıdaki kayıta geleceği üzere, mübarek günlerin ilanını süsleme sanatına yer vererek kayıt altına almışlardır.

Iydu'l-adhâ ilanı:

Ma'rûz-ı dâî devlet-i asfaneleridir ki; Zabb-u hâlik-i surûr ve sakin bil afiyet ve'l-ikbal-i zât-i asfamat-i? şiyranelerine ve bi'l-cümle ibâd-ı Müslimin nice, nice ikbâli kesiyresi idrakiyle kurban ve mesrûr buyrulsun. İmdi işbu bin iki yüz altmış altı senesi gurre-i Zilhicce-i şerifesi yevm-i isneyn itibariyle mübârek iyd-u saîd-i adhâ yarınki Salı? günü olduğu derkenârıyla esasından? bulunduğu üzere, bugünden vakti asır Top andahti? merasimin icrası husûsu emr-u ezlika? şiyranelerine mütevakkif bulunmuş olduğu ve salât-u iyd saat

37 Kanadıkırık, *a.g.e.*, (Belge no 125 / sayfa 111), s. 130.

yedi de bir saati yirmi yedi dakika murûrunda eda kılınacağı huzuru....asfânel-erine ilân olunur? Ol-babda emr-u fermân hazret-i men lehül-emrindir. 9 Zilhicce? (12)66.<sup>38</sup>

Bu kayıt, Kurban Bayramı'nın ilanı için Rusçuk mahkemesinde kaleme alınmıştır. Kayıt, kadının girişi ile başlamaktadır. Kadı, kendisiyle birlikte halkın birçok bayrama daha kavuşmasını arzu ederek kayda giriş yapmıştır. Bu girişten sonra 1266/1850 senesine ait Kurban Bayramı'nın ilanına geçmiştir. Kaydın ifadesine göre, Salı günü Kurban Bayramı olduğundan Pazartesi günü ikinci vaktinden sonra top atılarak bunun duyurulması istenmiştir. Ancak top atılması işleminin yöneticinin emrine bağlı olduğu da kayıt altına alınmıştır. Bayram namazı vakti de tayin edilmiştir. Kayda göre, Kurban Bayramı namazı sabah saat yediden bir saat yirmi dakika sonra kılınacaktır. Yani namaz, sabah saat sekizi yirmi geçe (08.20) eda edilecektir. Muhtemelen, saat 07.00 güneşin doğduğu vakit olduğundan bu vakit dikkate alınmıştır. Saat 07.00'den yani güneşin doğmasından 1 saat 20 dakika sonra bayram namazı kılınması ilan edilmiştir. Bu uygulama halen devam etmektedir. Örneğin, 2012 yılı kurban namazı vakti şöyle gösterilmiştir: 25 Ekim 2012 Perşembe Kurban Bayram namazı vakti: 08:28. Aynı gün, güneşin doğumu ise saat 07.07'dir.<sup>39</sup>

Şimdi devlet daireleri arasındaki yazışmalara örnek verelim. Bu örnekler, Şeyhülislamlık ile Sadrazamlık ve Padişahlık makamı arasında yürütülen yazışmalardır.

1- Taraf-ı Cenâb-ı Sadâret penâhiye: Ma'rûz-ı dâr-ı kemîneleridir ki, işbu şehr-i Ramazan-ı gufrân-ı nişânın gurre-i Pazar gününden mazbut olmasına binâen 27 Cuma gecesi leyle-i kadr ve selh-i addolunan Pazartesi gecesi ru'yet-i hilâl mümkün olamadığı takdirde tekmi-i selasîn itibariyle Salı günü gurre-i Şevval ve ıyd-i saîd-i fitr olmak lazım geleceğine dair Dâru'l-hilâfe kadılığından tanzim kılınan ilâm atebe-i felek mertebe-i hazret-i Hilâfet penâhiye arz ve takdim olunmak üzere leffen savb-i sâmi-i Vekâlet penâhilerine irsal kılınmakla ol babda emr-u irâde hazreti men lehül-emrindir. 24 Ramazan 1315/3 Şubat 1313 (02.02.1898) Şeyhulislam Cemaleddin.

2- İrade: Ma'ruz-u çâker kemînelerdir ki, ber vech-i arz ve istizan Pazartesi gecesi hilâl-i Şevval ru'yet olunamadığı takdirde tekmi-i selasîn itibariyle Salı günü...fitr olacağından Cenâb-ı Hak idrâk-i emsal-i kesiresiyle kâffe-i müminîn ve müminat hakkında müteyemmin ve mesûd eylesün duası lütfen

38 R4 Ruscuk, Sondan Verak 5, kayıt: 3.

39 <http://www.namazvakti.com/Main.php?cityID=2851>. Erişim tarihi: 11.03.2012.

tezkâr buyrulmuş olmakla ol babda emr-i fermân hazret-i Veliyyi'l-emrindir. 24 Ramazan 1315/3 Şubat 1313 (02.02.1898).

İlk kayıt (1) Şeyhülislam Cemaleddin efendi tarafından Padişah'a gönderilmek üzere Sadrazamlığa sunulmuştur. İkinci kayıt (2) ise Sadrazamlık tarafından Padişaha sunulan iradedir. İlk kayıta, Cemaleddin efendi, Kadir gecesi ile tahmini Ramazan Bayramı'nın ilan tarihini bildirmektedir.

İstanbul kadılığından alınan ilama göre, Ramazan, Pazar günü başladığından, Ramazan'ın 27. Cuma gecesinin Kadir gecesi olduğu öncelikle kaydedilmiştir. Bu itibarla, şayet Pazartesi gecesi hilal görülemezse, Ramazan 30 güne ulaşmış olacağından Salı gününün bayram günü olduğu karar altına alınmıştır. Karar da açıkça belirtildiği üzere öncelikle hilâl gözetlenerek bir tespitte bulunulması gerekmektedir. Şayet gözetlemeye rağmen hilal görülmezse, o zaman Ramazan 30 güne tamamlanarak bayram yapılacaktır. Kayıta yer alan tarih, 24 Ramazan 1315, kararın Kadir gecesinden birkaç gün önce alındığını göstererek, kararın öncelikle Kadir gecesinin ilanına yönelik olduğunu ima etmektedir. Her ne kadar karar, Kadir gecesine yönelik olsa da, Ramazan bayramı da yakın olduğundan ondan da bahsetmiştir. Hilalin Pazartesi gecesi akşamı gözetlenmesi kayıta açıkça kaydedilmiştir. Kameri aylar 29 veya 30 gün olabildiği malumdur. Bu durum dikkate alınarak 29. güne tesadüf eden Pazartesi gecesi yani Pazar akşamı hilalin gözetlenmesi talep edilmiştir. 29. gün akşamı olan Pazar akşamı hilal görülmezse, 30. gün olan Pazartesi günü oruç tutularak, Salı günü bayram edilmesi talep edilmiştir. Bu talep Cemaleddin efendi aracılığıyla Sadrazamlığa gönderilmiştir. İkinci kayıttan anlaşıldığı üzere, talep uygun görülerek, Padişaha arz edilmiştir.

### 3-Dâire-i Meşihât mektûbi kalemi/aded 119:<sup>40</sup>

Tarafı sâmi Cenâb-ı Sadâret penâhiye: Ma'ruz-u dârı keminelidir ki, işbu sene-i mubareke Cemâdi'l-âhire'sinin gurreci Çarşamba gününden müsbit olduğu cihetle tekâmül-i selâsin ile önümüzdeki Cuma gecesi şehr-i Receb'il-ferdin gurreci gecesi olup musâdif-i leyle-i regâib olacağından adet-i müstahsene olduğu vechile leyle-i mesûde-yi mezkûrede cevâmi ve mesâcid-i şerife minâretinin ikâdi kanâdil ile tenvirine istid'a-yı musâade-i seniyye-yi hâvi Dâru'l-hilâfe kadılığından tanzim kılınan ilâm atebe-i ulyâ-yı hazret-i Hilâfet penâhiye arz ve takdim buyrulmak üzere leffen savb-i sâmi-i Sadâret penâhilerine tesyir kılınmış olmakla, ol babda emr-u irâde hazreti men lehül-emrindir.

40 Başkanlık Osmanlı Arşivi, İrade İlmiye, 28 C 1315. Bu üç belgeyi tarafıma veren Prof. Dr. Murat Akgündüz'e teşekkürü bir borç bilirim.

26 Cemâdi'l-âhire 1315/9 Teşrîni sâni 1313 (22.11.1897), Şeyhulislam Cemaleddin.

Kameri ayı tespit sonrası, mübarek gece kabul edilen Regaip gecesine yer vermesi nedeniyle bu karara burada yer verilmiştir. Kayıt, üç aylar tabir olunan aylardan ilki olan Recep'in başlangıcını ve Regaip gecesini belirlemeye yönelik olarak kaleme alınmıştır. Bu kayda göre, Cemâdi'l-âhire'nin başlangıcı Çarşamba günü olarak tespit edilmiştir. Bu ay 30 güne tamamlanarak Recep ayının başlangıcı Cuma günü olarak belirlenmiştir. Regaip gecesi, Recep ayının ilk Cuma gecesi olduğuna göre, Recep ayının ilk günü olan Cuma gecesi, Regaip gecesi olmaktadır.<sup>41</sup> Regaip gecesi belirlenerek, cami ve mescitlerde kandiller yakılarak bunun ilan edilmesi talep edilmiştir. Recep'in başlangıcı, Cemâdi'l-âhire'nin 30 güne tamamlanarak tespit edildiği halde, Cemâdi'l-âhire'nin başlangıcının nasıl tespit edildiğine dair kayıta her hangi bir bilgi yer almamaktadır.

Son olarak Mahkeme kararına rağmen başına buyruk hareket eden din görevlisinin görevden alınması ile ilgili bir fetvaya yer vermek istiyorum.

Soru: 'Gurre-i Ramazan Zeyd-i kadının huzurunda sabite oldu deyü bazı kimseler gelüp Amr'ı kadıya şahadet ettiklerinde, Amr'ın marifetiyle Ramazan'ı şerif tutulup, otuz gün tamam olup, yevm-i gaym olmağın, ay görünmeyüp, Amr 'bayramdır' deyü hükm idüp, ertesi bayram namazı kılınmağa çıkıldıkta, Bekr'i hatîp hükmü mezkûre râziye olmayup, tevâbiin alıp gidip, kılmayıp, ol gün zevalden evvel gurre-i Şevval sâbite olup, mezkûr Bekr bayram namazını varıp ertesi kılsa, Bekr'i mezbûre şer'an ne lazım olur?

Cevap: Azil lazımdır.

Soru: Bu surette bazı kimseler 'biz Amr'ın hükmüne râzı değiliz' deyü Bekr'e tabi olup, kılmayıp, ertesi Bekr ile kılsalar mezbûrlara nesne lazım olur mu?

Cevap: Lazım olur.<sup>42</sup>

41 Regaip gecesinin 480/1087 tarihinden sonra ortaya çıkması, bidat oluşu ve diğer detayları ile ilgili bkz. Zeynüddîn b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Daru'l-Mektebe el-İlmiyye, Beyrut 1985, c. II, s. 47-48; Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir: Şerhu kitâbi'l-Eşbah ve'n-nezâir*, Daru'l-Mektebe el-İlmiyye, Beyrut 1985, c. II, s. 47-48; İbrahim Halebî, *Halebî sagîr*, Matbaayı Amire, İstanbul 1275/1859, s. 214, İbn Âbidîn, *a.g.e.*, c. II, s. 48-49; Bilmen, *a.g.e.*, s. 205.

42 M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972, s. 62.

Yukarıda yer alan fetvaya göre, halkın ve resmi görevlilerin kadı'nın kararlarına uyma zorunluluğu bulunduğu ifade edilmiştir. Buna göre, kadı, bir günün bayram olduğuna karar vererek ilan etse, buna uymak zorunludur. Uymayan resmi din görevlisinin görevinden alınması gerekmektedir. “Ol gün zevalden evvel gurre-i Şevval sâbite olup” ifadesi bayramın kesin olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Zira, zevalden önce görünen hilal bir önceki geceye ait olduğuna göre, Şevval hilali bir gün önce görülmüş olup, o günün bayram olması kesinleşmiştir. Bayram olduğu kesin olmasına rağmen, hatibin mahkeme kararına riayet etmediği yani fitne çıkardığı için görevden alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak halka ne tür bir ceza gerektiği konusunda fetva açık değildir. Fetva, halka karşı yaptırım uygulanmasının doğru olacağına belirtmiş, ancak yaptırım türünü açık bırakmıştır. Buna herhalde, ta'zir olarak kadı karar verecektir. Osmanlı'da bu konu çok hassas olup, fitne ve ihtilafa izin verilmemiştir. Günümüzde de bu konuda bir dağınıklık gözlemlenmektedir. Türkiye'de azınlık da olsa bazıları, resmen ilan edilen günlere itibar etmemektedir.

## Sonuç

Ru'yet-i hilâl konusu, İslam tarihi boyunca tartışılmıştır. Çıplak gözle ayın görülmesinde ısrar edenlerin yanında, teknik ve teknolojik aletlerle gözlem yapma ve astronomi bilgisinden faydalanmayı esas alanlar da olmuştur. Gözle görülmesini esas alanlar, Ramazan başlangıç ve bitiş hilalinin tespiti konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Osmanlı'nın takip ettiği Hanefiler, havanın kapalı olması durumunda Ramazan başlangıcı için tek kişinin ru'yet-i hilâl'ini yeterli kabul etmişlerdir. Havanın açık olması durumunda ise kalabalık bir topluluğun şahadetinin aranması gerektiği Hanefi kaynaklarında yer alsa da, iki erkek veya bir erkek iki kadının şahadetinin yeterli olacağı yine aynı kaynaklarca ifade edilmiştir. Ramazan'ın bitişi ve diğer aylarda ru'yet-i hilâlin ispatı için de bu son rakam esas alınmıştır. Hilalin görülmediği durumlarda ise başlangıç için bir önceki ay, bitiş için ise içinde bulunulan ay otuz güne tamamlanacaktır.

Osmanlı'daki uygulama yukarıda yer alan Hanefilerin görüşüne uygun olarak yürütülmüştür. Ru'yet-i hilâl için ya iki erkek şahit aranmış ya da ay otuza tamamlatılmıştır. Toplumun birlik ve beraberliğine önem veren Osmanlı, ihtilaf çıkaranlara müsaade etmemiştir.

Günümüzde, ru'yeti hilâl konusu hala tartışmalıdır. İşlam ÷lkelerinin bu konuda gerekeni yapmasını ümit etmekle birlikte, astronomik verilerle birlikte çıplak gözle yapılan gözlemlerin bu ihtilafı düşüreceğini umut etmekteyiz.